

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

E-ISSN: 2602-3792

Haziran/ June 2021/ 5 (2): ss-pp 11-30

Sistematik Din Sosyolojisi ve Max Weber
Systematic Sociology of Religion and Max Weber

Ali Baltacı

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü

Asst. Prof., Mersin University, Faculty of Islamic Studies, Dep., Philosophy and Religious
Studies

Mersin/ Türkiye, alibaltaci@mersin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2550-8698>

Ejder Okumuş

Prof. Dr., ASBU, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Prof., ASBU, Faculty of Islamic Studies, Dep., Philosophy and Religious Studies

Ankara/Türkiye, ejder.okumus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Ocak/ January 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18 Mart/ March 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/15 June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz- Haziran/ Summer-June

DOI: 10.46595/jad.861983

Cite as / Atıf: Baltacı, Ali-Okumuş, Ejder. "Sistematik Din Sosyolojisi ve Max Weber",
Journal of Analytic Divinity, 5/2 (June 2021): 11-30.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami
İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies,
Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Din sosyolojisinin bir bilim olarak gelişmesi için önemli süreçlerden geçilmiştir. Bu bağlamda özeldir sistematik sosyolojinin genelde ise sistematik din sosyolojisinin kurucuları arasında gösterilen Weber, sistematik din sosyolojisinin teşekkül edip gelişmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi ekonomik bir bağlamda ele alan Weber, toplumsal gerçeğin tabiatının ahlak ile iktisat arasındaki ilişkilerde gizli olduğunu düşünmüştür. Topluma yön veren bir olgu olarak iktisadi kalkınma ve kapitalist sisteminin kökenlerini araştıran Weber, dinin toplumsal kalkınmadaki önemi üzerine vurgu yapmıştır. Sistematik din sosyolojisinin oluşumunda Max Weber'in etkisini konu edinen bu çalışma teorik bir analiz çalışmasıdır. Çalışmanın amacı, Weber'in sistematik din sosyolojisine katkılarını anlamaktır. Bu amaç çerçevesinde yazarlar, Weber'in din sosyolojisindeki özgün yönlerinin anlaşılmasına katkı yapmayı hedeflemektedir. Literatürde Weber'in sosyolojiye ve din sosyolojisine yaptığı katkıyı konu edinen çalışmalar olsa bile bu makale de sistematik din sosyolojisinin gelişiminde Weber'in etkisini inceleyen çalışmalara katkı yapmaktadır. Çalışmanın literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı ve din sosyolojisi alanına katkılarda bulunacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Max Weber, Protestan ahlakı, Kapitalizm

Abstract

For the development of sociology of religion as a science, important processes have been passed. In this context, Weber, who has been shown to be one of the founders of systematic sociology in general and systematic sociology of religion in particular, has made efforts for the formation and improvement of the sociology of systematic religion. Considering the mutual relationship between religion and society in an economic context, Weber thought that the nature of social reality is hidden in the relationship between ethic and economics. Weber, who explores the origins of economic development and capitalist system as a phenomenon that directs society, emphasized the importance of religion in social development. This is a theoretical analysis of the influence of Max Weber on the formation of sociology of systematic religion. The aim of the study is to understand Weber's contributions to the systematic sociology of religion. For this purpose, the authors aim to contribute to the understanding of Weber's unique aspects in sociology of religion. Even though there are studies in the literature that focus on Weber's contribution to sociology and sociology of religion, this article also contributes to studies examining Weber's influence on the development of systematic sociology of religion. It is hoped that the study will fill an important gap in the literature and contribute to the field of sociology of religion.

Keywords: Sociology of religion, Max Weber, Protestant ethic, Capitalism.

Giriş

Sosyoloji ve din sosyolojisinin oluşum ve gelişiminde birçok bilim insanının katkısı olmuştur. Bu çerçevede Max Weber'in (1864-1920) yeri ayrıdır. Sistemantik sosyolojinin kurucularından biri olarak görülen Max Weber, toplumsal bilimler için temel bir bakış açısı sunmuş; sosyolojinin sistemantik olarak gelişmesine katkı sunacak genel bir kavramlar çerçevesi ve sistemli bir bilimsel nosyon geliştirmiştir. Bununla birlikte büyük dünya dinlerini, çeşitli köklü toplumları, ekonomiyi, hukuku ve başka birçok alanı kapsayan konularda önemli çalışmalar yapmıştır. Sosyolojik ve ekonomik düzlemde özellikle kapitalizm ve Protestanlık arasındaki ilişkiye odaklanan Weber, bürokrasiye ilişkin görüşleriyle de tanınmaktadır.

Din-toplum etkileşimi bağlamında Weber, Marks ve Durkheim'den farklı olarak doğrudan din tanımı yapmaz; *The Sociology of Religion* çalışmasının hemen başında dini tanımlamanın, dinin ne olduğunu söylemenin mümkün olmadığını, hiç olmazsa dini tanımlama işine, çalışmanın sonunda girişilebileceğini söyler.¹ Belirtmek gerekir ki Weber, dinin "insani anlamlandırmayla ilgili bir eylem"; iyi ve kötü talihle ilgili teodiseler üreten bir fenomen olduğunu düşünür.² Teodise olgusunu, Tanrının sınırsız hikmet ve adaletiyle uzlaştırarak anlamlandırma ve açıklama olarak ele alan Weber, bu şekilde fakirlik, ölüm, çile ve şer gibi temel insani problemleri makul ve rasyonel bir nedene bağlı olarak anlama çabasıdır.³ Teodise ve kötülük problemine dair sosyolojik yorumlar geliştirmiş olan Weber dinin, imtiyaz ile imtiyazsızlık ve imtiyazlı sınıflarla imtiyazsız sınıflar için teodise temelli meşrulaştırmalar temin ettiğini gözlemlemiş ve bu noktada önemli hususlara işaret etmiştir. Weber, dinî düşüncelerin, var olan toplumsal gerçekliği, sosyal düzen ve düzenlemeleri meşrûlaştırmaya hizmet ettikleri konusunda dikkat çekici analizler getirmiştir. Weber'in din sosyolojisinde din, tarihî düzlemde toplumsal hayatta güç ve imtiyaz sahiplerinin güç ve imtiyazlarına neden malik olduklarını açıklamış, geçerli kılmaya ve haklılaştırmaya çalışmıştır. Bu manada mesela zenginler, toplumdaki imtiyazlarıyla ayrıcalıklı yerlerini, yoğun çalışmalarını, ahlakî dürüstlüklerini vd. Tanrı'nın bir onayının işareti olarak yorumlar, izah eder ve haklı gösterebilirler.⁴

Weber'in sosyolojik düşüncesinde din, hayatın zorluk, sıkıntı ve adaletsizliklerine kökten bir nötralizasyon unsuru olup söz konusu sıkıntı, zorluk ve adaletsizlik veya haksızlıkları anlamlı kılarak insanların bunlarla baş etmelerinde ve bunlar karşısında kendilerini daha güvende hissetmelerinde rol oynar; örneğin insanları bunlarla baş etme konusunda motive eder, güçlendirir. Dolayısıyla din, dünyayı, toplumsal hayatı, yaşanılanları anlamlandırır, anlamlı ve düzenli hale getirir.⁵ Weber, talihlilerin iyi talihlerine layık olduğunu; kötü talihlilerin ise kaderlerine layık olduğunu veya bu maddi dünyada sadece geçici olarak talihsiz olduklarını, öte dünyada mükâfatlarına

¹ Max Weber, *The Sociology of Religion* (New York: Beacon Press, 2017).

² Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 214.

³ Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2018); Ejder Okumuş, "Toplumsal Değişme ve Din", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8/30 (2006), 327-328.

⁴ Weber, *The Sociology of Religion*.

⁵ Abdurrahman Kurt, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 75.

kavuşacaklarını düşünmektedir.⁶ Weber dini, mahrumiyet ile temellendiren teorileri eleştirmekle birlikte, Hristiyan inancında Hz. İsa'nın çarmıh olayı nedeniyle önemli bir etkisi olan çileciliğin, ahlaki gelişimde sağladığı değişimi de önemsemektedir. Ona göre kapitalizmin ruhu, çilecilikten geçmektedir.⁷

Weber, eserlerinde dine ayrı bir yer ayırır. Dini, toplumsal boyutlarıyla, bilhassa ekonomi ile etkileşim yönleriyle ele alır ve anlamaya çalışır. Weber, bilhassa *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* ve *Din Sosyolojisi* eserlerinde, Kalvinist inancın XVI. yüzyılda Protestan iş ahlakının gelişmesindeki işlevsel rolünü ortaya koymuş ve tarih boyunca dinin çeşitli biçimleriyle toplumsal hiyerarşi ve bürokrasi olaylarının etkileşimini analiz etmiştir.

Bu çalışma, özünde din ile iktisadi teamüller arasındaki ilişkiyi kavrama çabasında olan Weber'in din ve sosyolojiyi sistematikleştirdiği görüşlerini anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Makalede konu belli sınırlar içinde analitik ve eleştirel bir yaklaşımla tartışılmaktadır. Belirtilebilir ki, çalışma, sistematik din sosyolojisinin temelinde yatan ahlak olgusunun Batı kaynaklı kökenlerini anlamaya da katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, araştırmacı inceleme boyunca başta Weber'in ilgili eserleri olmak üzere problemle ilgili kaynak dökümanlara başvurmuş ve onlardan azami ölçüde yararlanmıştır. Çalışmada başvurulan ve yararlanılan belgelerden elde edilen veriler anlaşılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.Kalvinizm: Kapitalizmin Ruhuna Yolculuk

Sosyolojide ve din sosyolojisinde hem metodoloji hem de problemlere yaklaşımı itibarıyla özel bir konumu olan Max Weber'in din-kapitalizm ilişkisi üzerine yazdıkları oldukça önemlidir. Weber, kardeşi Alfred ile yaptığı dini tartışmaların yanı sıra aralarında babası Hermann ile teolog Otto Baumgarten ve William Emery Channing gibi çeşitli bilim adamlarının düşüncelerinden etkilenmiştir. Tarihçi Theodor Mommsen'in öğrencisi olan Weber, Friedrich Naumann'dan etkilenerek 'Evanjelik Toplum Hareketi'ne katılmıştır. Bu dönemde papazlardan yardım alarak işçiler arasında çeşitli sosyolojik araştırmalar yürüten Weber, teolog Ernst Troeltsch ve George Simmel ile çalışma fırsatı bulmuştur.⁸ Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Amerika Birleşik Devletlerini ziyaret eden Weber, orada yakından gözlemleme fırsatı bulduğu dini ve örgütsel ruhtan etkilenmiş; uzun bir araştırma süreci sonrasında tüm kariyerine yön verecek olan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserini bu ziyareti sırasında yazmaya başlamıştır.⁹

Max Weber'in çoğunlukla Karl Marks ile ilişkilendirildiğine de işaret etmek gerek. Bu bağlamda Weber'e kimi çevreler tarafından "Burjuvanın Marks'ı" veya "Marks'ın gölgesi" gibi yakıştırmalar yapılmakta, Marks'ın rakibi olarak gösterilmektedir. Sosyolojik yöntem ve yaklaşımı Marks'tan oldukça farklı olan Weber, ilk olarak dini olgular yardımıyla

⁶ Murat Koby, "Din Sosyolojisinde Dini Davranış Kuramları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015), 58.

⁷ Winston Davis, "Din Sosyolojisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2005), 295.

⁸ Joachim Wach, *Sociology of Religion* (New York: Routledge, 2019), 57-59.

⁹ Grace Davie, *The Sociology of Religion: A Critical Agenda* (New York: Sage, 2013), 29.

Protestan ahlakının derinliklerini incelemiş; sonrasında, bazı dinlerin iktisadi ahlak yaklaşımları üzerine çalışmalar yapmıştır.¹⁰

Kapitalizmin Marksist çözümlemesinin oldukça determinist olduğunu savunan Weber, geleneğin bir parçası olan fikir, davranış ve eylemlerin, din olgusundan etkileneceğini düşünmektedir. Bu noktada Kalvinizmin, kapitalist düşüncenin yayılması için ideolojik bir zemin hazırladığı; İlahi takdir düşüncesiyle güdülenen bireyin, kendisini seçilmiş hissettiği düşüncesini ispatlama gereği duyan Weber, bireyin iktisadi eylemlerinin pozitif sonucuna odaklanmış ve maddi refahın göstergelerinden yararlanmışır.¹¹ İlahi takdir kavramını, her zorluğa katlanma (çilecilik) ve sıkı çalışma kavramlarıyla özdeşleştiren Weber, ilahi bir sorumluluk olarak "meslek" olgusunu incelemiştir. Buna göre, bireyler sıklıkla edinimleriyle geçinmek yerine, yeni iktisadi kaynaklara yönelmeyi tercih etmektedirler. Böylelikle kendilerini daha zengin yapacak iktisadi araçlara yönelen bireylerin, üretkenliğiyle sermaye birikiminin sağlanabileceğini düşünen Weber, kapitalizmin gelişmesinin özünde serbest ekonomik etkinliklerin arttırılmasıyla devam ettirilebileceğini düşünmektedir.¹²

Tarihsel materyalizm anlayışını çürütmeyi amaçlayan Weber, kapitalizmin toplumsal gerçekliği yeniden üreten gücünün farkında olmasına rağmen kapitalist teori ve pratiklerin, toplumsal gerçekliğin başat nedeni olmadığını düşünmektedir. Bu sebeple din olgusunu iktisadi alana eklemiş ve kapitalist üretim biçimlerini din eksenli çözümlemelerle açıklamaya çalışmıştır. Bu çerçevede denilebilir ki toplumsal alanda din olgusuna ilişkin gerçekçi ve bütüncül yaklaşımı ile özgün fikirleri nedeniyle Weber'in, dini fenomenolojik araştırmaların gelişmesinde ve sistemantik din sosyolojisinin kurulmasında önemli katkıları vardır.¹³ Weber'in bu yönüne işaret etmek, onun sosyoloji ve din sosyolojindeki konumunu hatırlamak bakımından önemlidir.

Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*¹⁴ adlı eserinde bir eylemin sonuçlarının iyi veya kötü olmasına odaklanan bireysel seçimlerin belirleyiciliği; hayatın akışı, kuralları ve özellikle kader düşüncesini ele almıştır. Eser, bilhassa Hristiyanlık mezheplerinden olan Kalvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptist kiliselerinin ahlaki anlayışlarının derinliğini incelemiştir. Bu kapsamda Weber, ilk olarak mezhepsel gruplarla toplumsal katmanlar arasındaki ilişkinin doğasını belirlemeye çalışmıştır. Ardından Luteryen kilisesinin temel öğretilerinden hareketle ilahi bir görev olarak 'meslek' kavramını incelemiştir; Protestan çileciliği ile meslek ahlakı kavramını özdeşleştirmeye çalışmıştır.¹⁵ Meslek ahlakını tanımlamak üzere çeşitli kavramlar geliştiren, bir karşılaştırma aracı ve referans noktası olarak ideal tip kavramını kullanan Weber,¹⁶ çeşitli özelliklere dikkat çekip bir hipotezin önem, etki ve sonuçlarını kontrol edebileceğini düşündüğü deneysel bir kategori

¹⁰ Philip S. Gorski, "Historicizing the Secularization Debate", *Handbook of the Sociology of Religion*, Ed. Michele Dillon (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 112-113.

¹¹ Abdurrahman Kurt, "Weber'in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 15-16.

¹² Fatma Nur Şengül, "Max Weber ve İslam", *Journal of Analytic Divinity* 1/1 (t.y.), 88-91.

¹³ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyoloji Teorileri* (Konya: Tasarım Yayıncılık, 1994), 1, 96-102.

¹⁴ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Routledge, 2013).

¹⁵ Lütfi Sunar, "Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet", *Sosyoloji Konferansları*, 45 (2012), 26-30.

¹⁶ İdeal tip kavramı için bkz. Max Weber, *Economy and Society*, Ed. Guenther Roth - Claus Wittich (London: University of California Press, 1978).

oluşturmuştur. Yöntemsel bir araç işlevi gören ideal tip yardımıyla Weber, Protestan ahlakının kapitalizmin gelişmesine katkı sağlayan doğasını vurgulamıştır.¹⁷ Bu çerçevede Weber'in başlangıç şartı olarak kabul ettiği ideal tip kavramına özgü düşünsel zemin ne mutlak ne de mümkün olan tek durumu yansıtmaktadır. Ayrıca ilerleyen çalışmalarda ideal tip kavramına farklı kategoriler eklemek ve Protestan ahlakının derinliklerini belirlemek de söz konusu olabilmektedir.¹⁸ Nitekim benzer konularla ilgili araştırmalarda farklı tipler ortaya konulduğu görülmektedir.

2.Dinin Kamusal Alana Tezahürü: Protestan Ahlakı

Weber'in din sosyolojisinde Protestanlığın önemli bir yeri vardır. Belirli dini düşüncelerin, bir ekonomik sistemi nasıl etkilediğini sorgulayan Weber, eserlerinde modern ekonomik yaşantının doğasıyla çileci Protestanlığın rasyonel ahlakı arasındaki etkileşimi incelemiştir. İş yaşamının istihdam kurgusuna eğilen Weber, teknik ve ticari yönden eğitilmiş modern girişimci kadrosunun (vasıflı işçilerden oluşan daha üst sınıfla birlikte, çalışma yaşamına yön veren liderler ve sermayedarlardan oluşan grup) büyük çoğunlukla Protestan olduğunu, iş yaşamına yön veren etik kodların Protestan kökenli ahlaki çıkarımları barındırdığını savunmuştur.¹⁹ Bu noktada Kalvinist anlayışın birey üzerindeki tahakkümünü eleştiren Weber, Kalvinizmin rasyonalist tutumu ile baskıcı karakterine vurgu yapmaktadır. Söz konusu rasyonalist tutum, ekonomik kârın önemi ile dünyevi menfaatlere karşı ilgisizlik arasında var olan açık çelişkiyi bünyesinde barındıran, iç dünyaya özgü bir çileciliği de geliştirmiştir. Bu noktada Weber, güçlü bir iş yaşamı ile öteki dünya fikrine sadık dini gruplara üye kişilerin gündelik yaşamları arasında güçlü bir ilişki olduğu fikrini savunmuştur.²⁰ Bu, genel olarak din-toplum ilişkilerinin farklı boyutlarının derinliğini kavramak bakımından da önemlidir.

Benjamin Franklin'in kapitalizm olgusunu açıklarken kişinin sermayesini arttırmasına ilişkin görüşlerinden etkilenen Weber'in kavramsallaştırdığı 'kapitalizmin ruhu' temelde dört ilkeye bağlı olarak tasvir edilebilir: sermaye, saygınlık, sermayedar ve sermayeyi kullanma becerisine sahip girişimci veya mutemet.²¹ Weber'in kapitalist anlayışı sermayeyi temel zemin kabul etmiş, diğer her şeyi bu zemine yerleştirmiştir. Buna göre sermayedar, sermayesini korumak ve arttırmak için belirli ölçüde saygınlık inşa etmelidir. Saygınlık inşası belirli oranda dürüstlük ve güven gibi ahlaki eylemleri gerektirmektedir.²² Weber'in bahsettiği ahlakın doğasında olan düşünceye göre sermayedarın mesleki başarısı, ilahi seçilmişliğinin bir göstergesiyken sermayeyi korumak ve geliştirmek ise, sermayedarın kişisel tatminin bir aracı değil, varoluşsal bir amaçtır. Franklin'in Kalvinist

¹⁷ h. Ezber Bodur, "Modern Kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü (Kapitalizmin Ruhu ile Protestan Ahlakı Arasındaki İlişki)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1990), 93-95.

¹⁸ Wach, *Sociology of Religion*, 93.

¹⁹ Kürşat Haldun Akalin, "Max Weber'in Yorumunda Meslek Ahlakı Olarak Dünyevi Asketikizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2012), 13-15.

²⁰ Yasemin Apal, "Weber'de İktisadi Zihniyete Sosyolojik Bir Bakış", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (t.y.), 73-86.

²¹ Sunar, "Weber'in İktisat Sosyolojisi", 36.

²² Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, trc. Zeynep Gürata (Ankara: Ayraç Yayınları, 1999), 83-89.

babasının “başarılı bir işçi, kralın huzuruna çıkmayı hak eder” sözünü şiar edinen Weber, gerek sermayedar gerekse işçi olsun çalışma hayatındaki herkesin elinden gelenin en iyisini titizlikle yapmaya çalışması gerektiğine inanmaktadır.²³

Weber, Luteryen kilisesine bağlı olan Pietistlerin²⁴ dini anlayışlarının olabildiğince bireysel bir karaktere sahip olduğunu, ancak bu bireyselliğin ekonomik hayata katılımda onlara ahlaki bir avantaj sağladığını gözlemlemiştir. Weber, Pietistlerin sahip oldukları sorumluluk hissini ahlaki bir temelini olduğunu, sorumluluğun kişiyi ruhsal bir yoğunlaşmaya sevk ettiğini düşünmektedir.²⁵ Kapitalizmin yüksek getiriye önceleyen doğası gereği işçilerin soğukkanlı bir öz denetim ve yüksek bir performansla çalışmalarının gerektiğini düşünen Weber, bunun yolunun ancak Pietistler gibi kendini ilahi bir varlığa adanmış, ahlaki olgunlukları yüksek çalışanlardan geçtiğine inanmaktadır. Kaynağını dinden alan bir ahlaki sistemin, kapitalizmin amaçlarını gerçekleştirmek için zorunlu olan çalışma yaşamını oluşturacağını savunan Weber, Pietistlerin gelenekçiliği yenme çabalarını ve ahlaki değerleri yaşamlarının içine katan bireysel dindarlıklarından övgüyle bahseder.²⁶ Buradan hareketle Batı’da kapitalizmin ruhunu oluşturan Protestan ahlakının kökenleri belirginleşmektedir. Kapitalizmin ruhu, rasyonel ve sistemli bir şekilde kar elde etme düşüncesidir. Bunun yanında, sistemantik kar elde etme isteği bir yandan kapitalist girişimcilerde tezahür ederken; diğer yandan girişimin, en uygun itici gücünü kapitalizmin yıkıcı doğasından almış olduğuna ilişkin görüşler de doğrulanmaktadır.

“Hayatın acımasız okulunda” yetişmiş olan kişilerin kapitalizmin ruhuna sıkıca bağlı olduklarını düşünen Weber, kapitalist düşüncüyü önceleyenlerin gerek temkinli gerekse cüretkâr olduklarına vurgu yapar. Ona göre Protestan ahlakına sahip kapitalistler ölçülü, tutarlı ve güvenilirdir; burjuva fikir ve ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte zeki ve kendilerini tamamen işlerine adanmış kimselerdir. Onların, tanrısal bir görev, seçilmişlik ve ilahi takdir tarafından tamamen işlerine adanmış ve kazançları vasıtasıyla, Tanrı’nın kendilerini seçmiş olduğunu ispatlayan kapitalist ruhun taşıyıcıları/papazları olduğunu düşünen Weber, kapitalist ruhu özümseyen girişimcilerin, çileci bir hayat yaşadığını ve zamanlarından ya da işlerinden elde ettikleri kazançları israf etmediklerini savunmaktadır.²⁷

Son tahlilde Batı’da modern kapitalizmin doğuşunda oynadığı rolde görüldüğü üzere din, kültürel, toplumsal ve ekonomik değişimin, ekonomik kültür değişiminin, yeni bazı değerlerin meydana gelmesinde temel etken olma boyutunu devreye sokabilir ve bu boyut temelinde işlevde bulunabilir. Weber’in yaklaşımında modern kapitalizm Batı’ya özgü olup Batı’da, Calvinist, Baptist, Pietist ve Metodist Protestanların hayat tarzlarında tezahür eden püritanizm kalıbında bir zahitlik anlayışıyla gerçeklik kazanmıştır.²⁸

²³ İshak Torun, “Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2008), 17-19.

²⁴ Pietizm, 17. yüzyılda Alman Luteryen Kilisesi üyeleri arasında başlayan etkili dini reform hareketidir. Pietistler, ana Luteryen Kilisesinin teoloji algısı ile Hristiyan yaşamını belirleyen temel doktrinler üzerindeki baskısına karşı kişisel inancını ve bireysel dindarlığı vurgulamıştır.

²⁵ Hülya Eşki, “Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6/11 (2012), 190.

²⁶ Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 63.

²⁷ Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 69; Akalin, “Max Weber’in Yorumunda Meslek Ahlakı Olarak Dünyevi Asketikizm”, 25.

²⁸ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Routledge, 2013).

3.İlahi Bir Görev Olarak Meslek

Hristiyan düşüncesi kişilerin belirli bir işe öykünmelerinin ilahi bir sorumluluk olduğu üzerine kuruludur. Protestanlık ise kişinin boş durmasını eleştirir ve yaşamı süresince topluma yarar sağlaması gerektiğini vurgular.²⁹ Weber, Tanrı tarafından verilen ya da en azından teklif edilen bir görev olarak mesleğin, kapitalist sistemin devamı için oldukça önemli bir unsur olduğunu düşünmektedir.³⁰ Weber'e göre Tanrı tarafından insana atfedilen bir görev olarak meslek, bireyin dünyevi işlerle ilgili sorumlulukları, üstlenebileceği ahlaki faaliyetin en yüksek biçimi olarak yerine getirmesidir. Tanrı tarafından kabul edilebilir tek hayat tarzı, dünyevi erdemi, manastıra özgü bir çilecilik lehine geride bırakmakla değil; ancak, bireye dünyadaki konumu tarafından dayatılan yükümlülükleri yerine getirmek vasıtasıyla gerçekleştirilebilirdi. İşte bu kişiye tanrı tarafından atfedilen görevdir.³¹

Weber'in meslek tanımlaması, Püriten jargonda "dünyadaki yaşamın bir görev olarak kabul edilmesi" olarak algılanacaktır.³² Ancak Weber, Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkinin aşırı derecede determinist oluşunun önüne geçmek için, yorumunun kapsamını kısıtlama gayreti içindedir. Bu noktada Weber yalnızca, dini güçlerin, dünya üzerindeki niteliksel ve niceliksel kapitalin büyümesinde bir payının olup olmadığını, eğer payı varsa da, hangi ölçüde olduğunu tespit etme gayretindedir.³³ Böylece Weber, kapitalizm olgusunun, Luthercilik ve reform hareketlerinden daha eski olduğunu kabul etmiş; kapitalizm ve Protestanlık arasındaki ayrıcalıklı ilişkinin bazı özel durumlarda, kapitalizmin gelişmesine uygun belirgin dini şartları oluşturduğu iddiasını vurgulamak istemiştir.³⁴ Öte yandan Kalvincilik, Pietizm ve Baptist mezhepleri ayrı tutulduğunda, tüm Protestan mezheplerinin, çileci bir karaktere sahip olduğu söylenemez. Buna karşın meslek kavramına ilişkin ahlaki davranışlar, mezhepler arasında geçişlilik gösterebilir ve farklı mezhep mensuplarıncı çileci ahlaki davranışlar benimsenebilir. Bu durum, ilahi bir görev olarak mesleğin, gerek Protestanlık gerekse kapitalizmin kökenindeki özel yerine vurgu yapar.³⁵

4.Weber'in Toplum ve Din Düşüncesinde Kader ve Çilecilik

Weber'in önemseydiği diğer bir mesele de "kurtuluş" yani, "tanrısal irade tarafından seçilmiş olma" dogmasıdır. Buna göre, günahkâr kişi, iyiliğe kabiliyetli değildi; ancak bu duruma Tanrı müdahale ederek bazı kişiler için cennetinde sonsuz bir hayat vaat ederken,

²⁹ Cengiz Yanıklar, "Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/1 (2010), 25-32.

³⁰ Davie, *The Sociology of Religion: A Critical Agenda*, 56.

³¹ Max Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism* (New York: Routledge, 2013), 80.

³² Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 88.

³³ Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 90-91.

³⁴ Deniz Kundakçı, "Weber'deki Marksizm: Genel Ekonomi Tarihi Üzerine Mukayeseli Bir Giriş", *Toplum ve Bilim* 112 (2008): 209-211.

³⁵ Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 96-97.

bazılarını sonsuz bir acıya mahkûm etti.³⁶ Katolik kilisesinin ayinlerini kurtuluş vasıtası olarak görmeyen Weber, Tanrının çağrısını doğrudan lütfederek yaptığını, birisi seçilirse o kişinin tek sırdaşının herhangi bir aracı olmaksızın Tanrı olduğunu, bu yüzden bir Kalvinist'in Tanrıyla ilişkisini derin bir manevi yalıtılmışlık içinde sürdürdüğünü ifade eder.³⁷ Weber'in Protestan görüşünde Dünya sadece, insanın Tanrıyı yüceltme görevini ifa etmek amacıyla yaratılmıştır. Seçilmiş bir Hristiyan, Tanrının emirlerini layıkıyla yerine getirmek ve O'nun adını yüceltmek için tüm gücüyle çalışabilir. Bunun yanında Tanrı, bu amaca uygun biçimde toplumsal hayatın kendi emirleri uyarınca düzenlenmesini zorunlu kıldığından, Hristiyan'ın toplumsal ve çalışma alanındaki başarısına ihtiyaç duyar. Hristiyan'ın çalışma ve toplumsal alandaki hareket ve eylemleri, Tanrının yüceliğini ortaya koymaktan başka bir özellikte değildir. Bu özellik, toplumun dünyevi hayatına hizmet eden bir meslek şeklinde, emek tarafından da paylaşılır.³⁸

Weber'e göre seçilmiş bireyleri günahkâr olanlardan ayırt edebilmek için gündelik yaşam içinde onların davranışlarını gözlemlemek kolay değildir. Ayrıca seçilmiş kişinin, kendine tam bir güven ve kesintisiz bir mesleki faaliyet sergileyip Tanrı'nın korumasını hak ettiğini ispatlamak zorunda olduğunu düşünen Weber, böyle bir tutumun, seçilmiş kişideki dini şüpheyi ortadan kaldıracağını ve onu Tanrı'nın koruması altına alacağını savunmaktadır.³⁹ Weber, yararlı işler yapmanın yeterli olmadığını, kendisini çilecilik içinde var eden yeni bir hayat düzeni kurulmasının, iyi işlere atfedilen kutsallığı da yücelteceğini iddia etmiştir. Ona göre bu durum, ancak temiz ve bilinçli bir hayat sürdürmek ve hayatın olumsuz, karanlık ve ahlaksız yönleri ile insanı günaha sevk eden zevkleri bastırmak anlamına gelmektedir. Böylesi bastırılmış bir tutum dizgesi, gerek Katolik manastır düşüncesi gerekse Kalvinizm tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir.⁴⁰ Bu noktada Protestan reformunun esasının, Hristiyanlığı kabul eden bireylerin bir keşiş veya çileciye dönüşmesinde yattığı söylenebilir. Kalvinistler bu yaklaşıma, bir meslek sahibi olmanın önemini de ilave etmişler ve mesleği ilahi bir öğreti olarak kutsallaştırmışlardır.⁴¹

Pietizm'e göre kurtuluşa seküler dünya içinde de ulaşılabilir. Weber bu durumun, kişinin meslek yaşamı üzerinde daha sıkı bir kontrol ve din temelli ahlaki değerleri daha fazla önemseyen mesleki faaliyet içinde olmasına yol açtığını iddia etmektedir. İş başarısı, tanrısal seçilmişliğin ve hakikate ulaşmanın yolunu açacak önemli bir anahtardır. Bu nedenle kişinin mesleği, gerek bireysel kurtuluşun gerekse toplumun bütünlüğünü sağlayan önemli bir unsurdur.⁴² Buna karşın Metodist düşünce, "kesin kurtuluşun" doğru davranış ile elde edilmesi gerektiğine vurgu yapar. Metodist düşüncede birincil hedef kişinin kutsanması olup kişinin bu amaca ulaşmak için yaşamının sonuna değin çabalaması gereklidir.⁴³ Çaba, kesin kurtuluşu garanti edecek ve Kalvinizmin kasvetli çileciliği ve

³⁶ Robert N. Bellah, "Max Weber and World-Denying Love: A Look at The Historical Sociology of Religion", *Journal of the American Academy of Religion* 67/2 (1999), 291.

³⁷ Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, 106-107.

³⁸ Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, 108.

³⁹ Bryan S. Turner, "Islam, Capitalism and The Weber Theses", *The British Journal of Sociology* 25/2 (1974), 233.

⁴⁰ Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, 109.

⁴¹ Muhammet Tarakçı, "Kalvinizm'de Kader Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 75-78.

⁴² Wach, *Sociology of Religion*, 163-165.

⁴³ Kürşat Haldun Akalın, "Dinsel Rasyonalistlerde Seçilmişlik Güdüsü ve Bireysel Sorumluluk Duygusu", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2008), 12-13.

kaygısına karşın kişiye huzur ve güven verecektir.⁴⁴ Hristiyan düşüncesinde çalışma hayatına yaklaşımlarında aykırı duruş sergileyen Mennonitler ve Kuveykırlar gibi gruplar da vardır. Bu gruplardan bazıları, toplum yaşamının çeşitli yönlerini reddetmiş; çalışma yaşamı içine girmekten imtina etmişlerdir. Bu yönüyle Hristiyanlığın çalışma ve iş yaşamını önceleyen esaslarının genel kabul görse de tüm Hristiyan toplulukları aynı seviyede etkilediği söylenemez.⁴⁵

Weber'in din sosyolojisini sistematikleştirirken esas aldığı Hristiyan çileciliği, başlangıçta dünyevi olandan uzaklaşma ve yalnızlığa erişme durumuyken; zamanla kilisenin toplumsal etkinliğini ve otoritesini arttırmasıyla bir yaşam biçimi haline dönüşmüş, gerek çalışma gerekse gündelik yaşantının çileci-ahlaki bir yapıda düzenlenmesine aracı olmuştur.⁴⁶ Ancak Hristiyan çileciliği, inananları hayatın hazlarından uzaklaştırdığı kadar onları çalışmaktan ve dini eylem, tutum ve davranışlardan da uzaklaştırmıştır. Hristiyan çileciliğinin toplumsal bir kontrol aygıtı haline gelmesiyle birlikte tiyatroya gitmek bile ayıplanacak bir davranış haline gelmiştir.⁴⁷ Weber'in sosyolojik yaklaşımında hayat, doğrusal ve türdeş etkinliklerin bütünüdür. Ona göre doğrusal ve türdeş etkinlikler, çalışma yaşamındaki insanların daha fazla üretmesi ve daha çok şeyi satın alması, giderek daha fazla kazanca sahip olması ve kazancını tanrının şan ve şerefine layık bir şekilde, doğru işlerde kullanma sorumluluğunu almasından başka bir şey değildir.⁴⁸ Çileciliğin en önemli aracı ve yeniden doğuş ile samimi bir imanun en büyük ve güvenilir delilinin, bir meslek sahibi olup sürekli ve sistemli çalışmak olduğunu düşünen Weber, kapitalizmin ruhunun işe yönelik ahlaklı bir tutum sahibi olmaktan ibaret olduğunu düşünmektedir.⁴⁹ Bu noktada Weber'in temel vurgusu, belirgin bir biriktirme eğilimi ve güçlü bir servet toplama arzusuyla düzenli sermayenin arttırılmasıdır. Weber, sermaye arttırımı için Protestanlık veya Hristiyan dini değerlerinin kullanılmasının mubah olduğunu düşünmektedir.

5.Dinin Kurumsallaşmış Hali: Mezhepler ve Kiliseler

Max Weber'in ilgilendiği dinî-toplumsal konular arasında sekt (mezhep?) ve kiliseler önemli bir yer tutar. 1893 yılında Chicago'da düzenlenen birinci Dünya Dinleri Parlamentosu toplantısına katılan ve buradaki görüşlerden etkilenen Weber, daha sonra Asya dinleri ile Kuzey Amerika halk kültürü arasındaki ilişkiye odaklanmış ve "Din Sosyolojisi" isimli eserini yazmaya başlamıştır.⁵⁰ "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinden sonra kaleme aldığı *Din Sosyolojisi* isimli çalışmasında Weber, ahlaklı bir bakış açısına göre dünya dinleri arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapmış, Konfüçyanizm, Taoizm, Hinduizm, Budizm ve Eski Musevilik (Eski Musevilik denemesi

⁴⁴ Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 141.

⁴⁵ William E. Connolly, *Capitalism and Christianity, American Style* (Durham: Duke University, 2008), 165.

⁴⁶ Turner, "Islam, Capitalism and the Weber Theses", 239.

⁴⁷ John Hughes, *The End of Work: Theological Critiques of Capitalism*. (New York: Wiley & Sons, 2008), 53.

⁴⁸ Torun, "Max Weber'e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu", 19.

⁴⁹ Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 169-170.

⁵⁰ Max Weber, *The Sociology of Religion* (New York: Beacon Press, 2017), 15.

tamamlanmamıştır) gibi çeşitli dinlere tahsis edilmiş birkaç kitap hacminde denemeler kaleme almıştır.⁵¹ Ayrıca Weber, “dünyanın dini açıdan reddi” gibi düşünce yazılarını da içeren eserini altı yılda (1913-1919) tamamlamıştır. 1915 yılında Konfüçyanizm hakkında deneme ile birlikte eserin giriş bölümünü yayınlamış, bu dönemden sonra özellikle doğu dinlerine odaklanmıştır. Başlangıçta Weber anılan denemelerini, *Ekonomi ve Toplum* (1922) adlı eserinin içinde yayınlamayı düşünmüş, ancak daha sonra bu denemeler, 1920-21 yıllarında, “Din Sosyolojisi Üzerine Toplu Denemeler” adıyla bağımsız bir eser olarak yayınlanmıştır.⁵²

Din Sosyolojisi adlı eserini yazmadan önce Weber, 1904 yılında ABD’ye yaptığı seyahatin ardından kilise ve mezhepler üzerine çalışmaya başlamış, bu çalışma daha sonra genişletilmiş bir şekilde “Din Sosyolojisi Üzerine Toplu Denemeler” adlı eserinin ilk baskısı içinde, “Protestan Mezhepleri ve Kapitalizmin Ruhunu” başlığıyla yeniden yayınlanmıştır. Weber, metni tekrar gözden geçirip düzelterek *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*’nun bir devamı olarak sınırlandırmıştır. Anılan eserde Weber, Troeltsch tarafından da geniş bir surette işlenmiş olan kilise ve mezhep kavramlarını yeniden ele almış ve kapitalizmin ruhunun kurumsal bir din kurgusunda yattığını savunmuştur.⁵³

ABD’de mezheplerin toplumsal konumlarıyla ilgilenen Weber, bu ülkede bir mezhebe üye olmanın, ahlaki olgunluğun ve özellikle bireyin iş ahlakının kalitesinin bir göstergesi anlamına geldiği görüşünü ortaya koymuştur.⁵⁴ Kiliseye bağlılık, esas itibarıyla zorunludur ve bu yüzden üyenin niteliklerine dair hiçbir şey göstermez; oysa bir mezhep, ilke olarak, yalnızca dindar ve ahlaki vasıflara sahip kişilerin oluşturduğu gönüllü bir birliktir.⁵⁵ Weber’e göre bir kimse, dini deneme sürecine istinaden, üyeliğinin gönüllü olarak kabul edildiğini anlarsa, o dini gruba kendi iradesiyle katılır. Kilise ile mezhep arasındaki fark olduğunu dile getiren Weber’e göre mezhep, genellikle, üyeleri arasındaki bağlılığı ve onların ahlaki ve ekonomik doğruluklarını güvence altına almak için, bireye, daha sıkı bir bağ, güçlü bir aidiyet duygusu, gönüllü bir destek ve sıkı bir toplumsal denetim dayatır. Weber’e göre mezhepler katı bir biçimde yalnızca özel seçilmiş bazı kişilere açık ancak isteğe bağlı, karmaşık Amerikan demokrasisine özgü bir özelliktir.⁵⁶ Mezhebe kendini tamamen kabul ettirmek isteyen kişi, hangi konumda olursa olsun, çok katı kural ve ilkelere sahip olan burjuva toplumunun geleneklerine uymak zorunda kalır. Ayrıca genel bir kural olarak, ne tür olursa olsun, yeteri derecede yasal olarak kabul edilen bir dini grubun, derneğin veya bir kardeşlik topluluğunun referansı vasıtasıyla giriş hakkı elde etmeyi başardığını göstermek zorundadır.⁵⁷ Bununla birlikte o, mezhebin değerlerini temsil edebilecek denli nitelikli bir beyefendi olduğunu ispatlamak suretiyle toplum içinde varlığını devam ettirebilir.⁵⁸

⁵¹ Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri*, 1: 105.

⁵² Weber, *The Sociology of Religion*, 17.

⁵³ Weber, *The Sociology of Religion*, 18-19.

⁵⁴ Bryan S. Turner, *Max Weber: From History to Modernity* (New York: Routledge, 2002), 58.

⁵⁵ Stephen Armet, “Religious Socialization and Identity Formation of Adolescents in High Tension Religions”, *Review of Religious Research*, 2009, 283.

⁵⁶ Weber, *The Sociology of Religion*, 59.

⁵⁷ Raymond Boudon, *The Origin of Values: Reprint Edition: Sociology and Philosophy of Beliefs* (New York: Routledge, 2017), 89-91.

⁵⁸ Weber, *The Sociology of Religion*, 310.

Din sosyoloğu Weber'e göre Okyanus ötesinde mezheplerin kamusal alanda sahip oldukları baskın karakter ile mezhebi dindarlık, yüzyıllar boyunca kıta Avrupa'sında da yaygın olmuştur. Bu noktada Baptist, Pietist ve Metodist mezheplerine bağlı grupların çileci öğretilerinin, Katolik kilisenin öğretisinden daha sert karakterde olduğuna vurgu yapan Weber, dini cemaatlerin, manastır yaşantısına özgü acemilik, çıraklık ve ustalık gibi çeşitli süreçlere ilişkin ilkeleri benimsediğini, böylelikle mezheplerin, Katolik kilisenin radikal versiyonları olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Mezhep (veya gizli cemiyet) üyesinin, grup halkasına (mezhebin içindeki daha özel bir grup) girebilmek için, belli türde birtakım niteliklere (referanslarca tasdik edilmiş iş ahlakı, evli olma, belirli bir ailenin soyundan gelme vb.) sahip olmak zorunda olduğunu dile getiren Weber, bu niteliklerin rasyonel modern kapitalizmin gelişmesi açısından önemli olduğunu savunmuştur.⁶⁰ Bununla birlikte grup halkasına katılan üye, grup içindeki konumunu korumak için, anılan niteliklerin kendisine tanrı tarafından bahşedildiğini devamlı suretle ispat etmek zorundadır. Üye tarafından geliştirilebilen bu nitelikler, ölüm sonrası hayatta kurtuluşa ermek ve mutluluğu yakalamak gibi aşkın bir amaca hizmet etse de esasen kapitalist sistem içindeki toplumsal var oluşun, üyenin kendi çabasına bağlı olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.⁶¹ Burada kişinin iradesiyle bir çaba ortaya koymasına işaret edilmesi dikkat çekmektedir.

6.Weber Düşüncesinde Dinlerin Evreni

Toplumsal gerçekliğin manevi yönünü anlama noktasında ailesinin Kalvinist geçmişinden etkilenen Weber'in din, ahlak ve sosyoekonomik süreçler arasındaki ilişkileri tespit edip anlamaya yönelik çalışmaları, keskin fikirler ve orijinal kavramlar üretmesine neden olmuştur.⁶² Weber'e göre, Kalvincilik, mali başarı ve sermaye birikiminin ortaya çıkışında tanrısal seçilmişliğin varlığının göstergesi olduğu fikrinin yaygınlaşması bakımından hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, dünyevi çilecilik, kapitalizmin gelişmesine yardım eden ve dini-ahlaki görevleri katlanılabilir hale getiren bir seçenek olmaktadır.⁶³

Weber, çileci Protestan ahlakını kapitalizmin ruhu ile ilişkilendirdiği yorumunun ardından, 1910 yılında, Simmel ve başka bazı bilim adamlarıyla birlikte kurduğu Alman Sosyoloji Kurumu'nun ilk toplantısında Rus mistisizmini keşfetmiştir. O, Rus mistisizmini, çilecilikten daha yüksek bir mevkiye yerleştirir, çünkü çilecilikte her şey, dünyada tanrısal bir vasıta olan bireyin eylemine dayalı iken; Rus mistisizminin amacı, bireyin tanrı ile özdeşleşmesidir. Weber, Protestanlığı incelediği dönemin ardından mistizm ve çilecilik

⁵⁹ Weber, *The Sociology of Religion*, 311-312.

⁶⁰ Wach, *Sociology of Religion*, 112-113.

⁶¹ Davie, Grace, "The Evolution of the Sociology of Religion", *Handbook of the Sociology of Religion*, Ed. Michele Dillon (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 69-70.

⁶² Torun, "Max Weber'e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu", 19.

⁶³ Akalin, "Max Weber'in Yorumunda Meslek Ahlakı Olarak Dünyevi Asketikizm", 16.

düşüncesini bir araya getirmiş, böylelikle “karizmatik otorite ve bürokrasi” fikrinin temellerini atmıştır.⁶⁴

Weber'in, politik sosyoloji alanında; karizmatik, geleneksel ve yasal otorite arasında yapmış olduğu ayırım önemlidir. Karizmatik otorite, hem dini bir unsur, hem de, peygamberlikle ilgili bir yan anlam içermektedir. Weber daha sonra, aynı kategorileri doğu dinleri ve Yahudilik ile ilgili uzun denemelerinde de kullanmıştır.⁶⁵ Weber'in din sosyolojisinin başında, ilksel dinler hakkında, Durkheim'in “*Dini Hayatın İlksel Formları*” adlı eserindeki düşüncesine çok yakın bir yorum göze çarpar. Weber, ilksel dinlerle ilgili temel kavram olarak, Durkheim'in “kutsal” kavramına oldukça yakın olan “karizma” fikrini ortaya koyar. Dini kökeni bulunan *karizma*, kendisini üzerinde bulunduran lider ile hareket, toplumda önemli değişimlerin veya bir devrimin gerçeklik bulmasında önemli işlevler görebilmektedir.

Karizma, olağan olanın dışında olan, ya da Weber'in dediği gibi mutad olanın dışında olan ve insanlar, hayvanlar, bitkiler veya eşyalar ile ilişkili hale gelen şeyin niteliğidir.⁶⁶ İlksel insanın dünyası, Weber'in yorumuna göre olağan ile olağanüstü arasındaki, Durkheim'in terminolojisine göre ise, dünyevi ile kutsal farkını veya ayrımını içerir.⁶⁷ İnsanoğlunun din tarihinin başlangıç noktaları kutsal ile dolu bir dünya ise de bugün vardığı boyut, Weber'e göre dünyanın büyüden arındırılmasıdır.⁶⁸ İnsanlığın hayat sürecinin başında bizi kuşatan varlıklara atfedilen olağanüstü nitelik olarak kutsal, artık dünyamızdan kovulup uzaklaştırılmıştır. Kapitalistin dünyası, yani hem Doğuluların hem de Batılıların hep birlikte, aynı şekilde, içinde yaşadıkları dünya, kendilerini bize; kullanılmak, dönüştürülmek ve tüketilmek için sunan, ancak artık karizmanın büyüsunü taşımayan güçler ya da varlıklardan oluşmaktadır. Bu noktada denilebilir ki, Weber gibi bazı sosyologların çalışmalarında, modern toplumda dinin çöküşünü beraberinde getiren bir dünyevileşmenin varlığı düşüncesi öne çıkmaktadır.

Kuşkusuz Max Weber'in ileri sürdüğü anlamda *dünyanın büyüsunünün bozulması*, din ve kilisenin kaybolmasını beraberinde getirmemiş, aksine modern toplumda din ve kilisenin yer, işlev, hizmet veya görevlerinin yorumuyla ilgili bir takım konuların değişmesine yol açmıştır. İşte bu sürecin, bir sekülerleşme mi yoksa dinin toplumsal zeminde güçlenmesi mi demek olduğu, son tahlilde konuya nereden ve nasıl baktığımızla ilgili bir problemdir.

7.Weber'de Farklı Dindarlıklar

Dindarlık, toplumsal hayatta çeşitli etkenlere bağlı olarak farklı tiplerde ortaya çıkar. Bu gerçekliği görerek dindarlığı ele alan Weber, dindarlığı tipolojik boyutta incelemenin önemli ve özgün örneğini vermiştir. Weber, *Din Sosyolojisi* eserinin farklı yerlerinde dindarlığı ideal tipler açısından farklı türleriyle anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır.

⁶⁴ Boudon, *The Origin of Values: Reprint Edition: Sociology and Philosophy Of Beliefs*, 59-64.

⁶⁵ Wach, *Sociology of religion*, 133.

⁶⁶ Martin Riesebrodt, “Charisma in Max Weber's Sociology of Religion”, *Religion* 29/1 (1999), 8-9.

⁶⁷ Jennifer M. Lehmann, *Deconstructing Durkheim: A Post-Post Structuralist Critique* (New York: Routledge, 2013), 103-104.

⁶⁸ Massimo Rosati, *Ritual and the Sacred: A Neo-Durkheimian Analysis of Politics, Religion and the Self* (New York: Routledge, 2016), 89-90.

Weber tipolojisinde dindarlık; çiftçi dindarlığı, feodal dindarlığı, bürokrasi dindarlığı, burjuvazi dindarlığı, esnaf dindarlığı, proleter dindarlığı, büyüsel dindarlık, ritüel dindarlık, derviş dindarlığı, dünyevî zühd dindarlığı ve uhrevî zühd dindarlığı, şehir dindarlığı, kır dindarlığı, sekteryan dindarlığı, entelektüel dindarlık ve halk dindarlığı, virtüöz dindarlığı ve gündelik kitle dindarlığı, komünal dindarlık, sınıf dindarlığı, etik dindarlık, imtiyazlı dindarlığı ve imtiyazsız dindarlığı gibi tiplere ayırır. Weber bu dindarlık tiplerini Doğu ile Batı din ve toplum tiplerini de dikkate alarak farklı özellikleriyle ve farklı dinlerdeki tezahürleriyle birlikte ele almıştır.⁶⁹

8.Weber, Oryantalizm ve İslam

Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*'de Marks ve Oryantalizmin Sonu⁷⁰ başlıklı kitabıyla ilintili olarak çalışmasının eleştirel özünün, Karl Marx'ın da Orient'i, Doğu'su, tutuculuk, muhafazakarlık, statükoyu koruma, toplumsal değişim eksikliği, modernleşme yoksunluğu ve sivil toplum eksikliği ile nitelendirilen bütünlüklü bir düzen veya sistem olarak görmeyi içine alan Batı mirası yaklaşımını büyük ölçüde paylaştığını ortaya koymaktı. Turner'a göre eleştirel bakışla yaklaşıldığında, Marx'ın da Weber'in de Batı'nın Doğu tahlil biçim ve kalıplarının dışına çıkmadığı anlaşılabilmektedir. Asya tipi üretim tarzıyla ilgili Marksist anlayış ile Weber'in patrimonyalizm kavramı, müşterek varsayımları paylaşmaktadır. Bu nokta toplum bilimlerinde oryantalist mirasın varlığını göstermesi bakımından çok önemlidir.⁷¹ Turner, konunun buna benzer boyutlarını, *Max Weber ve İslam*⁷² başlıklı çalışmasında da incelemekte ve ortaya koymaya çalışmaktadır.⁷³

Sosyolog Weber'in İslam toplumlarına yaklaşım tarzı, oryantalistçe zihniyeti meydana getiren tarihî, ekonomik, dinî, hukukî, sosyolojik vd. çözümlerinin oldukça planlı bir araya getirilmiş toplamı olarak yorumlanacak noktalara sahiptir. Weber'den dışı yansıyan, sosyolojide tezahür eden oryantizm, Batı kapitalizminin doğuşunu kültür, din ve medeniyet sosyolojileri çerçevesinde bir dizi kültür, din veya medeniyetler arası karşılaştırmalar ekseninde açıklama girişiminden neşet etmektedir. Weber, söz konusu mukayeseleri yapabilmek için Batı'nın feodal ekonomileri ile Doğu'nun patrimonyal ekonomileri arasındaki temel ayrımı devreye sokmaktadır. Weber'in İslâm'ın birey üzerinde dinamik ve çileci isteklerinin mevcut olmadığı ve bu dünyanın kabul edilmesini olumlu olarak desteklediği biçimindeki iddiası ikna edici görünmemektedir.⁷⁴

Denilebilir ki Weber'in Müslüman toplumlar hakkındaki bakışının merkezinde, Batı toplumlarının hususiyetle hukuk, bilim ve sanayi boyutlarında rasyonel, rastgele olmayan,

⁶⁹ Weber, *The Sociology of Religion*, 80-118, 138-207 vd.; Weber, *Economy and Society*.

⁷⁰ Bryan S. Turner, *Marks ve Oryantalizmin Sonu*, Çev. H. Çağatay Keskinok (Kaynak Yay., İstanbul 1985).

⁷¹ Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Anka 2002), 20

⁷² Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, Çev. Yasin Aktay (Ankara: Vadi Yayınları 1991).

⁷³ Ejder Okumuş, "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı", *Marife* 2/3 (2002), 253-260.

⁷⁴ Bkz. Necdet Subaşı, "Oryantalist Söylemin Sosyolojisi", *Kutsanmış Görüntüler* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1999), 97-98.

istikrarlı ve sistematik niteliğiyle Doğu medeniyetlerinin, bilhassa İslam medeniyetinin, rasyonel olmayan, istikrarsız ve keyfi politik ve ekonomik şartları arasında bir karşıtlık mevcuttu. Weber, bu karşıtlaştırmayı yaparken 19. yüzyılın siyaset teorisyenleri, filozofları ve klasik ekonomistlerinde müşterek olan Doğu-Batı farklılıkları düşüncesini tekrar etmiş, aynı zamanda da özenle işlemiştir.⁷⁵ Esasen Marx'ta da aynı şeyi görmek mümkündür.

Oryantal toplumun oryantalist yapısının mühim bileşeklerinden biri olan rasyonalite yaklaşımı, Weber sosyolojisinde mevcut asketizm argümanı ile yakın bir ilişkiye sahiptir. Weber sosyolojisinde rasyonalizasyon teorisi, Batı'ya has kültürel bir değişim serüveni olarak aslında Weber'in sosyolojik düşüncesinin bütünü tabanını oluşturuyordu. Weber, disiplinin doğuşuyla ilgili iki kurumsal nokta tespit etti. Birincisi şudur: Piyade birliklerinin uyum içinde hareket etmesinin lüzumu, erkeklerin rasyonel kontrolü yönünde güçlü bir baskı meydana getirdi. Nitekim Weber ordunun disiplini bütün disiplinlerin anası olduğunu söylemiştir. İkincisi ise şudur: Weber'e göre Avrupa'nın manastır geleneği, Kalvinizmdeki gelişiminin etkisi veya neticesi olarak gündelik hayat için bir rutin oluşturmuştur; bu gelişme de manastır hücrelerini seküler haneye taşımıştır. Bu yaklaşıma göre sekülerleşme süreci esasta dinî fonksiyonların, özellikle günah çıkarmanın özel alana intikali olarak çözümlendi. Weber bu rasyonelleşme sürecini, Batı bürokrasi sistemi ve yasaları ile özerk bireyin hayatı arasındaki çelişkiler çerçevesinde bir tür özyenilgi şeklinde gördü. Batı'nın kontrol ve denetim sistemlerinin doğuşu için disiplin lazımkken, bu sistemlerin kendileri, zamanla bütün toplumsal aktörlerin bireyselliğini ortadan kaldıran demir bir kafes meydana getirdi. Buna zıt bir şekilde oryantal toplumlar, irsi bürokrasi, keyfi hukuk ve sadece belli amaca sahip karar oluşturma işlemlerine sahiptirler. Bu nedenle Doğu, yani Orient, güçlü bir hükümet ile etkili bir kapitalizm yönetimi için lazım olan istikrarlı, rutinize ve disipline edilmiş bir hayat tarzını geliştiremedi. Aslında orta sınıfın siyasal hakimiyeti tesis etmede başarısız olması ve buna binaen aristokrat kültürünün sürmesi, Batı demokrasi teorisinde anahtar bir öge olarak görülebilir.⁷⁶

Gerçekte klasik oryantalist sosyolojik bakış açısında Oryantal toplum, bir yokluk, eksiklik veya yoksunluklar bütünü olarak karşımıza getirilmektedir. Bu yaklaşım, Weber'in sosyolojisinde de görülebilir. Böyle bir yaklaşımda Doğu toplumu, kentler, orta sınıf, özerk kentsel kurumlar, mülkiyet, değişim, sosyal sınıflar vs. noktasında yokluk, kayıp veya yoksunluklar toplumdur.⁷⁷ Batı toplumu ise bunun aksine mezkur noktalarla varlıklar, mevcudiyetler, zenginlikler toplumdur. Belki tam da bu noktada denilebilir ki Batı'nın kendi bilincine varmasının en mühim aracı olarak oryantalizm, Batı'nın kendisinde var olup da olumsuz gördüğü veya görmek istemediği özelliklerini Doğu'da görme ve gösterme teşebbüsüdür. Bu çerçevede şöyle bir cümle kurmak mümkündür: Doğu olmasaydı, Batı da olmazdı. Batı, oryantalizmle bir Doğu imajı oluşturup öteki bir Doğu meydana getirme ve aslında dolayısıyla bir tür Doğu'yu doğu yaparak veya doğulu haline getirerek kendini öyle inşa ettiği veya tanımladığı doğu üzerinden tanımayı deneme yoluna gider. Buna göre oryantalist söylemin, son tahlilde Doğu'nun değil, Batı'nın kökenleri hakkında bir söylem olduğu söylenebilir. Toplum teorisyenleri, bu konuda 19. yüzyılda çok farklı bakış açıları benimsediler. Bu bağlamda Weber, din sosyolojisinde,

⁷⁵ Turner, *Max Weber ve İslam*, 27.

⁷⁶ Turner, *Max Weber ve İslam*, 152-154.

⁷⁷ Turner, *Max Weber ve İslam*, 70-71.

rasyonalliğin kökenlerini Batı kültüründe ve Hıristiyan geleneğinde tanımlamış ve bu tanımları açıkça oksidental olarak nitelemiştir.⁷⁸

Belirtilebilir ki Marx ile Weber gibi Batılı sosyologların Doğu toplumu hakkındaki yaklaşımlarının arka planında yatan sorun, Batı toplumunda kapitalizmin sosyal kökenlerinin olduğu, ama aksine bu kökenlerin Doğu toplumunda olmadığı savına dayanır. Böyle bir bakış açısı, Batı'nın eşsiz olduğu ve dolayısıyla değişen, gelişmeci ve gelişmiş Batı ile durağan, statik ve gelişmemiş Doğu arasında belirleyici bir karşıtlık bulunduğu yönündeki iddia veya varsayımın bütün izlerini bünyesinde taşımaktadır.⁷⁹ Gerçekten de Batılı sosyoloji ve sosyologların Doğu hakkındaki görüşlerinde böyle bir zihniyet dünyası açıkça görülmektedir.

Değerlendirme

Weber, Marks ve Durkheim'den farklı bir biçimde din ile toplumsal değişim arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Weber'in bakışında dinin mutlak bir ilke ve gerçeklik olarak tutucu olması gibi bir durumdan bahsedilemez. Aksine dinin motivasyon kaynağı olduğu hareketler, kayda değer toplumsal değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesinde temel faktör olmuştur. Bu bakımdan Protestanlık, özellikle Puritanizm, çağdaş Batı'nın ortaya koyduğu kapitalist görünümün menşeyini oluşturur. Weber'e göre, Kalvinistlerin Batı'nın ekonomik gelişimini başlatmaya yardım eden başarıma istenci, başta Tanrı'ya hizmet etme isteğinden kaynaklanmaktayken, maddi başarı her şeyden önce ilahi bir işarettir.⁸⁰

Weber, *Din Sosyolojisi* adlı eserinin dinlerin doğuşundan bahsettiği bölümünde: büyüçülük, papazlık ve peygamberlik (sonuncusu, önceki ikisinden üstün olarak kabul edilir) gibi görevlerden; ahlak, tabu ve totemcilikten ve özellikle de, topluluklar, vaaz verme, papazlık, toplumsal tabakalaşma ve din hakkında ayrıntılı yorumlar yapmıştır. O, son olarak, kefaret problemiyle birlikte teodise (Tanrının insana yaptıklarını gerekçelendirme) sorununu ele almış; ayrıca, Yahudilik, Katoliklik, Püritenlik, İslam ve Budizm gibi dini gelenekler tarafından ele alındığı şekilde, din ile kapitalizm arasındaki ilişki ve dünyanın dini açıdan reddi meselelerine de değinmiştir.

Weber, kendi özel usulüne göre, okuyucuya bol referans, ince detaylar, ayırt edici özellikler ve inandırıcı örnekler (buna iyi bir örnek, onun, "dünyayı reddeden çileci/zahit" ve "dünya içi çileci/zahit" arasında yaptığı ayırımdır) sunarak, bir bağlamdan öbürüne kolaylıkla yer değiştirir. Onun araştırmalarının ana motifi hep aynıdır: Ekonomi ve din arasındaki bağlantıları kavramak.⁸¹ Bunun belirgin bir örneği, Weber'in, dini sanatın rolü ile ilgili bazı düşüncelerinde açıkça görülmektedir: Özellikle kitle dinleri, ihtiyaç duyulan etkileme gücünden dolayı, sık sık ve açıkça, sanatsal araçlara bağımlı olmuştur ve her

⁷⁸ Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 154.

⁷⁹ Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 74.

⁸⁰ Weber, *The Sociology of Religion*, 308.

⁸¹ Wach, *Sociology of Religion*, 125-127.

zaman büyüye ve putperestliğe meyilli olan kitlelere ayrıcalıklar tanıma eğilimindedir.⁸² Bunun yansıra, örgütlü kitle dinleri, çoğu kez, sanat ile ekonomik çıkarlardan kaynaklanan ilişkilere sahip olmuştur. Mesela, geçmişte güçlü bir şekilde maneviyatçı olan İslam'a komşu eyaletlerden askere alınmış oldukları için geleneklere karşı çıkan yapıya sahip bir ordu tarafından korunan Katolik İmparatorluğun en kararlı düşmanı olan Bizans keşişleri tarafından yapılan ikon ticareti buna iyi bir örnektir. İmparatorluk, öncelikle bu en tehlikeli düşmanın ekonomik gücünü yok etmek ümidiyle, keşişlerin bu gelir kaynağını kesmeye ve sonra kilise üzerindeki hâkimiyet planını gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁸³

Weber, dünya dinleri hakkındaki araştırma çalışmasını, bir tek proje şeklinde görmüş; Protestanlığın Batı'nın gelişmesi üzerinde bıraktığı etkiyi ve dinin çeşitli toplumlarda ekonomik ve toplumsal yaşantıyı hangi yönde ve nasıl etkilediğini kavramaya çalışmıştır. Doğu dinlerini inceleyen Weber, bu dinlerin sanayi ve kapitalizmin gelişmesine ket vurduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre bu durum, Avrupa'dan farklı ahlaki değerlere sahip olunması ile açıklanmaktadır.

Yaptığı alan araştırmalarıyla sistemantik din sosyolojisinin kurulmasına önemli katkılar yapan Weber, farklı dinlerin gündelik yaşama etkilerini incelemiş; kalkınmanın özünün Hristiyan ahlaki değerleri savunmaktan geçtiğini düşünmüştür. Onun fikirlerinden etkilenen çok sayıda sosyolog, dini değerlerin iş yaşamına uyumlaştırılması üzerine çalışmış ve değer odaklı bürokrasi olgusunu toplumsal alanda görünür kılmıştır.

Sonuç

Din sosyolojisi, şüphesiz Max Weber'in çabaları ve görüşleriyle daha da sistematikleşmiş ve bir o kadar da güçlenmiştir. Dinin kendi içinde bir gerçekliği ve gücü temsil ettiği ve ekonomik, siyasî veya ideolojik çıkarlara kesinlikle indirgenemeyeceği görüşünde olan M. Weber'in sistemantik çalışmalarından sonra din sosyolojisi, sosyolojinin içinde kendi ayakları üzerinde duran bir bilim haline gelmiş ve kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde zengin bir literatüre kavuşmuştur.

Weber, 20. yüzyılın başlarında sistemantik din sosyolojisinin kurulmasında etkili bir bilim insanıdır. Metodolojik olarak anlamacı bir sosyolog olan Weber, önceki sosyologların birçoğunun savunduğunun aksine din sosyolojisinin görevinin, dinin özünü, menşeyini, tabiatını veya dini değerlerin doğruluk ve yanlışlığını araştırmak olmadığını; tersine din-toplum ilişkilerini, din ile diğer toplumsal kurumlar arasındaki etkileşimi, dini inançlardan kaynağını alan toplumsal davranış ve süreçleri, toplumsal davranışın belli bir tarzı olarak dinin etki ve şartlarını incelemek ve anlamak olduğunu savunmuştur.

Çalışmanın bulguları çerçevesinde denilebilir ki Weber'in din sosyolojisinde Protestanlık ile ekonomi arasındaki etkileşimin yeri büyüktür. Weber, dinî zihniyet ve düşüncenin, ekonomik sistemi nasıl etkilediği üzerine eğilmiş ve bu noktada ciddi sorgulamalarda bulunmuştur. Weber bu bağlamda bilimsel çalışmalarında modern ekonomik yaşantının ve kapitalizmin tabiatıyla çileci Protestanlığın rasyonel ahlaki arasındaki etkileşimi incelemiştir. Weber'in din sosyolojisinde modern Batı kapitalizmi, Batı ülkelerinde Calvinist, Pietist, Baptist ve Metodist Protestan toplulukların hayatında tezahür eden püritanizm şeklindeki zahitlik yaklaşımıyla gerçekliğe çıkmıştır.

⁸² Kundakçı, "Weber'deki Marksizm: Genel Ekonomi Tarihi Üzerine Mukayeseli Bir Giriş", 213.

⁸³ Turner, "Islam, Capitalism and the Weber Theses", 234-236.

Weber'in din sosyolojisinde dikkati çeken önemli boyutlardan biri de, dinî meşruiyet ve meşrulaştırımdır. Weber gerek Protestanlık-kapitalizm ilişkisi konusuna gerekse diğer dinî-toplumsal konulara yaklaşımında dinin meşrulaştırıcı boyut ve bu boyuta bağlı işlevleriyle insanların davranışlarına, toplumsal düzenlemelere, toplumdaki farklı insan konumlanmalarına geçerlilik ve haklılık kazandırdığı görüşündedir.

Weber'in din sosyolojisinde öne çıkan bir konu da dindarlık ve dindarlık tipleridir. Weber, toplumsal durumların çeşitliliğine göre farklı dindarlık tiplerinin ortaya çıkabileceğini farklı örnek toplumsal ve dinî gerçekliklere göre ifade etmeye çalışmıştır. Bütün bunların dışında Weber'in din yaklaşımıyla oryantalistik boyutlarının olduğunu ve İslam özelinde bunun açıkça hissedildiğini de belirtmek gerek. Bu çalışma Weber'in bu yönünü de ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Akalin, Kürşat Haldun. "Dinsel Rasyonalistlerde Seçilmişlik Güdüsü ve Bireysel Sorumluluk Duygusu". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2008), 1-18.
- Akalin, Kürşat Haldun. "Max Weber'in Yorumunda Meslek Ahlakı Olarak Dünyevi Asketikizm". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2012), 11-32.
- Apalı, Yasemin. "Weber'de İktisadi Zihniyete Sosyolojik Bir Bakış". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (t.y.), 73-86.
- Armet, Stephen. "Religious Socialization and Identity Formation of Adolescents in High Tension Religions". *Review of Religious Research*. 2009, 277-297.
- Bellah, Robert N. "Max Weber and World-Denying Love: A Look at The Historical Sociology of Religion". *Journal of the American Academy of Religion* 67/2 (1999), 277-304.
- Bodur, H. Ezber. "Modern Kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü (Kapitalizmin Ruhu ile Protestan Ahlakı Arasındaki İlişki)". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9 (1990), 80-108.
- Boudon, Raymond. *The Origin of Values: Reprint Edition: Sociology and Philosophy of Beliefs*. New York: Routledge, 2017.
- Connolly, William E. *Capitalism and Christianity, American Style*. Durham: Duke University, 2008.
- Davie, Grace. "The Evolution of the Sociology of Religion". *Handbook of the Sociology of Religion*, Ed. Michele Dillon. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 61-76.
- Davie, Grace. *The Sociology of Religion: A Critical Agenda*. New York: Sage, 2013.
- Davis, Winston. "Din Sosyolojisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2005), 291-307.

- Eşki, Hülya. "Bugünü Anlamak İçin Max Weber'i Yeniden Okumak". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6/11 (2012): 187-198.
- Gorski, Philip S. "Historicizing the Secularization Debate", *Handbook of the Sociology of Religion*, Ed. Michele Dillon. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 112-113.
- Hughes, John. *The End of Work: Theological Critiques of Capitalism*. New York: Wiley & Sons, 2008.
- Kızılçelik, Sezgin. *Sosyoloji Teorileri*. Konya: Tasarım Yayıncılık, 1994.
- Kobyay, Murat. "Din Sosyolojisinde Dini Davranış Kuramları". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015), 50-63.
- Kundakçı, Deniz. "Weber'deki Marksizm: Genel Ekonomi Tarihi Üzerine Mukayeseli Bir Giriş". *Toplum ve Bilim* 112 (2008), 205-226.
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 73-93.
- Kurt, Abdurrahman. "Weber'in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 1-23.
- Lehmann, Jennifer M. *Deconstructing Durkheim: A Post-post Structuralist Critique*. New York: Routledge, 2013.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Okumuş, Ejder. "Toplumsal Değişme ve Din". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8/30 (2006), 323-347.
- Riesebrodt, Martin. "Charisma in Max Weber's Sociology of Religion". *Religion* 29/1 (1999), 1-14.
- Rosati, Massimo. *Ritual and the Sacred: a Neo-Durkheimian Analysis of Politics, Religion and the Self*. New York: Routledge, 2016.
- Sunar, Lütfi. "Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet". *Sosyoloji Konferansları*. 45 (2012), 19-42.
- Şengül, Fatma Nur. "Max Weber ve İslam". *Journal of Analytic Divinity* 1/1 (t.y.), 83-100.
- Tarakçı, Muhammet. "Kalvinizm'de Kader Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 66-92.
- Torun, İshak. "Max Weber'e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2008), 14-34.
- Turner, Bryan S. "Islam, Capitalism and the Weber Theses". *The British Journal of Sociology* 25/2 (1974), 230-243.
- Turner, Bryan S. *Max Weber: From History to Modernity*. New York: Routledge, 2002.
- Wach, Joachim. *Sociology of Religion*. New York: Routledge, 2019.
- Weber, Max. *Economy and Society*, Ed. Guenther Roth - Claus Wittich, London: University of California Press, 1978.

Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Trc. Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.

Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Routledge, 2013.

Weber, Max. *The Sociology of Religion*. New York: Beacon Press, 2017.

Yanıklar, Cengiz. "Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma". *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/1 (2010), 25-32.

